

ОДГОВОРИ ОХРИДСКОГ АРХИЕПИСКОПА ДИМИТРИЈА ХОМАТИЈАНА НА ПИТАЊА СРПСКОГ КРАЉА СТЕФАНА РАДОСЛАВА¹

У грчком рукопису минхенске Државне Библиотеке Мон. gr. 62 из 16 в.,² који садржи списе Димитрија Хоматијана, налазе се на л. 292г-300г четрнаест Хоматијанових одговора на питања постављена од стране српског краља Стефана Радослава.

Горњи трактат има литерарни облик питања и одговора (ζητήματα καὶ λύσεις, ἐρωτήσεις καὶ ἀλοκρίσεις), који је у доста великој мери употребљаван у средњовековној грчкој теолошкој литератури, нарочито у егзегетско-догматској, аскетској и каноничкој грани ове литературе. У првој грани имамо егзегетске расправе епископа Теодорита Кирског († 456) о тежим местима старозаветних списа,³ св. Максима Исповедника († 662) опсежни спис *De variis scripturae sacrae quaestionibus ac dubiis ad Thalassium* са 65 питања и одговора на нејаснија и замршенија места Св. писма,⁴ Анастасија Синајита, млађег савременика св. Максима Исповедника, спис који расправља догматска, егзегетска и практична црквена питања.⁵ Највећи теолошки трактат цариградског патријарха Фотија тзв. *Amphilochia* (написан у раздобљу 867–877. без икакве системе у распореду и без једнакости у излагању) расправља егзегетско-догматске и профано-друштвене теме.⁶ Николај, епископ

¹ *Посебна издања Српске Краљевске Академије, СХХV, Светосавски зборник, 2, 1938, 147-189.*

Ранија издања погрешно обележавају као адресата српског краља Стефана Првовенчаног.

² Опис рукописа код J. Hardt, *Catalogus bibliothecae regiae bavaricae I (Monachii 1806) 335-337.*

³ О овој врсти теолошке литературе опћенито O. Bardenhewer, *Geschichte der altkirchl. Literatur IV, Freiburg i Br. 1924, стр. 12/3 и 429/30* (о паралелној појави у латинској теол. литератури). О Теодориту Кирском ср. Bardenhewer, *op. cit., стр. 235*; O. Stählin, *Die christl. griech. Litteratur u W. v. Christ, Geschichte der griech. Litteratur 2, Teil 2 Hälfte. 6. A. München 1924, 1476/7, Rauschen-Altaner, Patrologie 10. A. Freiburg i Br. 1931, 260.*

⁴ O. Bardenhewer, *op. cit. V (1931) 31*; Rauschen-Altaner, *op. cit. 417*; A. Ehrhard y K. Krumbacher, *Geschichte der byz. Litteratur. 2. A, München 1897, стр. 62.*

⁵ Ehrhard, *op. cit. стр. 65.*

⁶ *Op. cit. стр. 75.*

града Метоне у Пелопонезу (12 в.), излаже у облику питања и одговора учење о Богу и о инкарнацији.⁷ Литерарни облик Ἐρωτήσεις καὶ ἀλοκρίσεις или Ἐρωτολοκρίσεις примењиван је и у списима аскетике.⁸ У области канонског права пре Димитрија Хоматијана служили су се овим литерарним обликом св. Василије Велики при саставу својих опширних и краћих монашких правила, Теодор Валсамон у спису 66 каноничка одговора на питања александријског патријарха Марка, Петар Хартофилакс у трактату 24 каноничка одговора на исто толико постављених му питања, Илија Критски у каноничким одговорима неком монаху Дионисију на разна његова питања, Никифор Хартофилакс у два посланицама неком монаху Теодосију, у којима расправља разна од истог постављена питања, и Јован Китрски у спису 16 каноничких одговора на питања цариградског патријарха Константи-на Кавасиле.⁹ Ова врста грчке средњовековне теолошке литературе није још довољно испитана, те је потребно да буде обрађена у облику посебне монографије.¹⁰

Трактат Димитрија Хоматијана,¹¹ састављен у 14 питања и одговора (под бр. 184–197), расправља питања црквеноправна (188 спомињање архијереја; 192 тајна покајања и њене последице задржавајући се само суморно на правној страни питања [констатацији], а расправљајући у појединостима разна очишћења у Мојсијеву култу); догматска (192 тајна покајања и 193 значење места ὁλον ἑαυτὸν ἐκένων ἀφ-ράστως ἐν μίτρᾳ σου); обредна (186 може ли се одржати литургија св. Јована Златоустог када прође трећи час, 189 треба ли презвитер у почетку богослужења, ако служи без ђакона, да говори почетну богослужбену формулу Εὐλόγησον δέσποτα [Благослови владыко] или не, 190, 191 и 197 расправљају питање употребе бесквасног хлеба при евхаристијском богослужењу, једну од актуалних спорних тачака тога времена у односима цариградске и римске цркве, 194 да ли је крштава-ње мале деце везано за одређен седмични дан, 194 може ли чтец, када су презвитер и ђакон одсутни, читати еванђеље, 195 може ли се при путовању на местима где не постоји сталан храм, импровизирати у сврху богослужења храм од шатора или случајно нађеног грања, 196 колико се еванђеље може на једној литургији читати); питања из обла-

⁷ Op. cit. стр. 85.

⁸ Op. cit. стр. 151.

⁹ Н. Милош, Право срп. прав. цркве, 2. изд. Мостар 1902, стр. 59–60.

¹⁰ Ehrhard, op. cit. стр. 65.

¹¹ О личности и раду Хоматијана ср. Krumbacher, op. cit. стр. 607–8; J. Dräseke, Theophylactos' Schrift gegen die Lateiner, Byz. Ztschr. 10 (1901) 520–3; Д. Н. Анастасијевић, Димитрије Хоматијан у Ст. Станојевић, Народна енциклопедија 1, стр. 593–4. и тамо наведену литературу; А. Соловјев, Срби и виз. право у Скопљу почетком XIII в., Гласник Св. Н. Др. 15/6 (1936) 29/30; М. Дриновъ, О нѣкоторыхъ трудахъ Дим. Хоматиана, Виз. Врем. 1., (1894) 319–340 и 2 (1895) 1–23.

сти дисциплине хришћанског домаћег живота (187 да ли је уочи Богојављења после обављеног водоосвећења дозвољен мрс и 190 узрок постанка обичаја при обеду званог панагија).

Као иницијатор ове кореспонденције спомиње се у наслову списка српски краљ Стефан Радослав (1226–1233), који је био у најближим сродничким везама са владајућом грчком династијом у Епиру. За самог владоца могла су бити од интереса само питања 188 (спомињање архијереја од стране презвитера који прати краља при његовим путовањима по држави) и у непосредној вези с овим питање 195 (импровизација храмовне зграде при путовању по крајевима где нема храмова), те у извесној мери, питања 190, 191 и 197 која расправљају спорну тачку постанка и правилности употребе азима (пресних хлебова) при литургији, док су остала спорна питања у контроверзији између Грчке и Латинске цркве, нарочито питање папског примата и апелације остала недодирнута, иако би се с правом могло очекивати да ће краљ, чија се држава налазила на размеђи грчког и латинског утицаја а у којој је у то доба живело и доста припадника римске цркве, показивати нарочито интересовање за цео комплекс спорних питања у размирицама Грчке и Римске цркве. Сва пак остала питања, изузев 192 и 193 која су црквеноправне и догматске природе, била су чисто обредног карактера, па се тешко може претпоставити да су могла бити предмет специјалног интересовања српског владоца. Сем тога, у сва ова питања изузев 190, 192, 193 и 194, морали су како на основу црквеноправних приручника (како грчких тако и словенског превода Номоканона у 50 наслова и Крмчије), тако и на основу дуге црквене праксе, добро бити упућени и први српскоправославни архиепископ Св. Сава и његови најближи сарадници. Узевши у обзир све ове околности, постоји могућност да ова кореспонденција може бити и чисто фиктивне природе, тј. да се писац послужио за своја излагања овом литерарном формом, као што је случај са дијалозима у античкој грчкој и у старој црквеној литератури, од којих многи стварно уопште нису били одржани. Није напослетку искључена ни могућност да је овај спис потекао из ревиндикационе политике Охридске архиепископије, која је овом кореспонденцијом хтела да документарно прикаже и докаже да је тим актом био формално успостављен једнострано нарушени канонички однос између Охридске архиепископије и области српске државе, које су пре оснивања Српске православне автокефалне цркве биле у црквеноправном саставу Охридске архиепископије.¹²

---

¹²О односу између краља Стефана Радослава и Охридске архиепископије ср. Јиречек–Радонић, *Историја Срба* 1, стр 222; В. Ђоровић, *Св. Сава у Ст. Станојевић*, *Народна Енциклопедија* IV, стр. 5; Ст. Станојевић, *Краљ Урош*, сеп. о. из „Годишњице“ 46 (1935) 3–4; Н. Радојчић, *Св. Сава „Годишњица“* 44 (1935) 42, где изражава сумњу у автентичност кореспонденције краља Стефана Радослава и Димитрија Хоматијана.

Као писца одговора на питања српског краља Стефана Радослава, натпис наводи охридског архиепископа Димитрија Хоматијана, а и сам рукопис, у коме је овај спис сачуван, садржи литерарне производе истог архиепископа, коме се приписује збирка великог броја каноничких одговора. Литерарни рад Д. Хоматијана није био још предмет посебног опсежног, свестраног и подробног испитивања путем тексткритичке, филолошке и црквеноправне анализе његове садржине, те према томе не може се сматрати да је са потпуном сигурношћу утврђено да сви списи, који су у рукопису приписани литерарној оставини Д. Хоматијана, доиста и потичу од њега, или пак, као што је доста чест случај у теолошкој литератури, да под именом Д. Хоматијана круже списи који имају за писца другу личност. Тек после решења овог генералног проблема, тј. питања авторства целокупне под именом Д. Хоматијана до нас дошле литерарне оставине, могло би се с успехом приступити ближем и подробнијем испитивању питања авторства овог нашег списка и његових извора. Последња алинеја у 197. одговору, која се односи на историјат filioque, несумњиво не потиче од Д. Хоматијана, јер је немогуће претпоставити да је Хоматијан могао учинити тако велику стварну погрешку у приказивању историјата тога питања.

Грчки текст нашег списка објављен је први пут према препису тадањег секретара и потоњег директора минхенске Државне библиотеке G. Laubmann-a (L.) у Гласнику Срп. Ученог Друштва 33 (1883) 1-37, заједно са српским преводом Милана А. Петронијевића под насловом „Димитрија Хоматинског одговори на питања краља Стефана Првовенчаног о црквеним питањима“. Касније је кардинал J. V. Pitra у својој збирци *Analecta sacra et classica spicilegio Solesmensi parata* 6, Romae 1891, стр. 686-710 приредио друго издање грчког текста са латинским преводом.

На завршетку сматрам за дужност да изразим нарочиту благодарност г.г. Dr. F. Dölger-у, проф. Универзитета у Минхену, директору Државне Библиотеке у Минхену, и Dr. A. Hartmann-у, надбиблиотекару исте библиотеке, на заузимању предусретљивости приликом снимања односних листова рукописа Mon. gr. 62, надаље поч. проф. Универзитета Др Ст. Станојевићу чијим је настојањем извршено снимање на трошак Семинара за српску историју у Београду, г. проф. Универзитета Др Д. Н. Анастасијевићу на саветима палеографске и лексикографске природе те г.г. проф. Универзитета Др Л. Мирковићу и Др Д. Глумцу на саветима даним у погледу питања, која засецају у област литургијске односно старозаветне археологије и библијске историје.